

Павло В. Проноза¹, Віталій М. Линник²

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Уточнено понятійно-категоріальний апарат теорії фінансової спроможності місцевого самоврядування, зокрема обґрунтовано розуміння бюджетної децентралізації як комплексного інструменту зміцнення фінансової автономії територіальних громад через передачу бюджетних повноважень та ресурсів на місцевий рівень. Систематизовано ключові фактори впливу військового стану на фінансові ресурси місцевого самоврядування за критерієм походження на ендогенні (скорочення дохідної бази місцевих бюджетів, зростання видатків на соціальний захист та відновлення, руйнування економічної інфраструктури, переміщення населення) та екзогенні (трансформація міжбюджетних відносин, макроекономічна нестабільність, адаптація нормативно-правового забезпечення, залучення міжнародної фінансової допомоги) детермінанти. Концептуалізовано теоретичні засади адаптації механізмів бюджетної децентралізації до кризових умов як інституційної основи підвищення стійкості та адаптивності територіальних громад через оптимізацію фінансового менеджменту та активізацію міжмуніципального співробітництва. Запропоновано комплекс заходів зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах війни, що включає: фінансово-мобілізаційний блок (диверсифікація дохідних джерел, залучення міжнародної допомоги); управлінсько-контрольний блок (удосконалення фінансового планування, посилення аудиту); координаційно-інтеграційний блок (міжмуніципальна співпраця, горизонтальне вирівнювання). Обґрунтовано практичні рекомендації щодо оцінювання фінансового стану громад, розробки середньострокових прогнозів, впровадження механізмів фінансової підтримки депресивних територій та забезпечення прозорості використання бюджетних коштів.

Ключові слова: фінанси, бюджетна децентралізація, фінансова спроможність, місцеве самоврядування, територіальні громади, військовий стан, місцеві фінанси, міжбюджетні відносини, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент, сталий розвиток.

Літ. 11.

DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-285-441-454

Pavlo Pronoza, Vital Linnyk

BUDGET DECENTRALIZATION AS A TOOL FOR STRENGTHENING THE FINANCIAL CAPACITY OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

The conceptual framework of the theory of financial capacity of local self-government has been clarified, particularly substantiating the understanding of budget decentralization as a comprehensive tool for strengthening the financial autonomy of territorial communities through the transfer of budget powers and resources to the local level. Key factors influencing local self-government financial resources under martial law conditions have been systematized by origin criterion into endogenous (reduction of local budget revenue base, increase in social protection and recovery expenditures, destruction of economic infrastructure, population displacement) and exogenous (transformation of inter-budgetary relations, macroeconomic instability, adaptation of regulatory framework, attraction of international financial assistance) determinants. The theoretical foundations for adapting budget decentralization mechanisms to crisis conditions have been

¹ Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. Ukraine.

² National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv. Ukraine.

conceptualized as an institutional basis for enhancing the resilience and adaptability of territorial communities through optimization of financial management and activation of inter-municipal cooperation. A comprehensive set of measures for strengthening the financial capacity of territorial communities under war conditions has been proposed, including: financial-mobilization block (diversification of revenue sources, attraction of international assistance); management-control block (improvement of financial planning, strengthening of audit); coordination-integration block (inter-municipal cooperation, horizontal equalization). Practical recommendations have been substantiated regarding the assessment of community financial status, development of medium-term forecasts, implementation of financial support mechanisms for depressed territories, and ensuring transparency in budget fund utilization.

Keywords: *finance, budget decentralization, financial capacity, local self-government, territorial communities, martial law, local finances, inter-budgetary relations, financial resources, financial management, sustainable development.*

Peer-reviewed, approved and placed: 17.03.2025.

Постановка проблеми. В умовах розвитку демократичних засад та становлення громадянського суспільства в Україні особливій актуальності набуває питання зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування. Ефективне функціонування місцевого самоврядування є запорукою успішної реалізації соціально-економічних реформ, забезпечення сталого розвитку територій та підвищення добробуту населення. Однак, на сьогоднішній день, місцеве самоврядування в Україні стикається з низкою викликів, серед яких недостатність фінансових ресурсів для виконання власних та делегованих повноважень, обмеженість дохідної бази місцевих бюджетів, високий рівень залежності від міжбюджетних трансфертів та відсутність стимулів для нарощування власного фінансового потенціалу.

У цьому контексті бюджетна децентралізація розглядається як ключовий інструмент інституційної модернізації системи місцевих фінансів. Бюджетна децентралізація передбачає перерозподіл бюджетних повноважень та фінансових ресурсів від центральних органів влади на користь місцевого самоврядування з метою створення умов для ефективного управління територіальними фінансами, підвищення якості публічних послуг, стимулювання локального економічного розвитку та забезпечення фінансової автономії місцевих громад.

Міжнародний досвід демонструє позитивний вплив бюджетної децентралізації на зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування. Децентралізація бюджетних повноважень дозволяє місцевим органам влади адекватно реагувати на потреби територіальних громад, оптимізувати структуру бюджетних видатків, диверсифікувати дохідні джерела та підвищувати інвестиційну привабливість територій. Проте успішна імплементація бюджетної децентралізації потребує чіткого розмежування компетенцій між рівнями влади, формування стабільної дохідної бази місцевих бюджетів та запровадження ефективних механізмів міжбюджетного вирівнювання.

Незважаючи на позитивні зрушення у впровадженні бюджетної децентралізації в Україні, зокрема зростання частки власних доходів місцевих бюджетів та розширення фінансових повноважень органів місцевого

самоврядування, залишаються невирішеними системні проблеми: недосконалість механізмів формування дохідної бази, відсутність дієвих стимулів нарощування власних доходів, недостатня транспарентність використання бюджетних коштів та обмежені можливості залучення альтернативних джерел фінансування.

Ситуація критично ускладнилася в умовах військового стану внаслідок російської агресії. Військові дії спричинили масштабні руйнування інфраструктури, економічний спад, зростання соціальних видатків та скорочення дохідної бази місцевих бюджетів. За таких умов фінансова спроможність місцевого самоврядування набуває стратегічного значення, оскільки від здатності територіальних громад мобілізувати та ефективно використовувати фінансові ресурси залежить не лише соціально-економічний розвиток територій, але й забезпечення базових потреб населення та підтримка національної обороноздатності.

В умовах військового стану бюджетна децентралізація набуває особливого значення як інструмент підвищення адаптивності місцевого самоврядування до кризових явищ. Розширення фінансової автономії місцевих органів влади забезпечує оперативне реагування на виклики війни, перерозподіл ресурсів відповідно до пріоритетних потреб, залучення альтернативних джерел фінансування та функціонування критичної інфраструктури. Водночас в умовах обмежених фінансових ресурсів та зростання оборонних видатків актуалізується потреба перегляду механізмів міжбюджетного вирівнювання та запровадження додаткових інструментів державної підтримки місцевих бюджетів.

Дослідження теоретико-методологічних засад та практичних аспектів бюджетної децентралізації як інструменту зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування в умовах військового стану є актуальним науковим завданням, що дозволить ідентифікувати ключові проблеми та перспективи розвитку бюджетної децентралізації, обґрунтувати напрями удосконалення механізмів формування і використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування та розробити науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління місцевими фінансами в умовах децентралізації та військових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансових ресурсів місцевого самоврядування в контексті бюджетної децентралізації привертають значну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців.

Концептуальні засади бюджетної децентралізації як інструменту зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування розглядалися у працях І.С. Волохової [1], яка досліджувала вектори поглиблення фінансової децентралізації в Україні та обґрунтувала необхідність удосконалення механізмів формування фінансової бази територіальних громад Г.М. Коцюрубенко та М. Маринов [2] проаналізували стан місцевих бюджетів у процесі фінансової децентралізації, визначивши ключові тенденції та проблеми їх функціонування.

Особливості забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в умовах воєнного стану досліджували Т.А. Коляда та О.М. Альохіна

[3], які ідентифікували специфічні виклики та запропонували адаптивні механізми фінансового забезпечення місцевого самоврядування в кризових умовах. С.Г. Серьогіна [7] розкрила особливості функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та перспективи його участі у відбудові України.

Механізми співробітництва територіальних громад як інструмент оптимізації використання фінансових ресурсів вивчав М.І. Губа [4]. О.М. Нижник [6] дослідив процеси об'єднання громад в умовах реформи децентралізації, визначивши основні наслідки та подальші кроки розвитку.

Компаративний аналіз фіскальної децентралізації і місцевих фінансів в Україні та країнах-членах ЄС провели А.А. Вдовічен та співавтори [5], що дозволило виявити особливості національної моделі бюджетної децентралізації. І.О. Цимбалюк, В.В. Смалюх та О.В. Колісниченко [8] здійснили аналітичне оцінювання структури доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації.

Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад проаналізували Д.М. Загірняк, В.І. Глухова та Х.В. Кравченко [9], які дослідили динаміку та структурні зміни у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням фінансових ресурсів місцевого самоврядування та бюджетної децентралізації, проблеми функціонування місцевих фінансів в умовах війни потребують подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються питання адаптації механізмів формування та використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування до викликів війни, пошуку додаткових джерел наповнення місцевих бюджетів в умовах економічної кризи та удосконалення системи міжбюджетних відносин з урахуванням потреб постраждалих регіонів.

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить про актуальність та важливість подальшого вивчення проблем та перспектив фінансових ресурсів місцевого самоврядування в контексті бюджетної децентралізації в умовах війни, що обґрунтовує необхідність поглибленої наукової розробки даного напрямку дослідження.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад бюджетної децентралізації як інструменту зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування в умовах військового стану та розробці практичних рекомендацій щодо адаптації механізмів формування і використання фінансових ресурсів територіальних громад до кризових викликів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних наукових завдань, що охоплюють як теоретичні, так і прикладні аспекти функціонування місцевих фінансів в умовах воєнного стану.

Першочерговим завданням є систематизація детермінант впливу військового стану на фінансову спроможність територіальних громад, що дозволить ідентифікувати ключові виклики та ризики для фінансової стійкості місцевого самоврядування в кризових умовах. Не менш важливим завданням є концептуалізація теоретичних засад адаптивного фінансового

менеджменту в умовах кризи, що створить методологічну основу для розробки ефективних механізмів управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах високої невизначеності та обмежених ресурсів.

Практична спрямованість дослідження реалізується через обґрунтування практичних рекомендацій щодо оцінювання фінансового стану територіальних громад та розробку підходів до середньострокового бюджетного прогнозування в кризових умовах, що забезпечить органи місцевого самоврядування науково обґрунтованим інструментарієм для стратегічного планування та управління фінансовими ресурсами. Особливої актуальності набуває завдання щодо розробки механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій у воєнних умовах, що сприятиме зменшенню регіональних диспропорцій та забезпеченню соціальної згуртованості країни. Завершальним завданням є обґрунтування заходів щодо посилення транспарентності бюджетного процесу та фінансового контролю, що підвищить ефективність використання обмежених фінансових ресурсів та зміцнить довіру громадськості до органів місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Фінансова система місцевого самоврядування функціонує як фундаментальний механізм забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та системних кризових явищ. Проведене дослідження засвідчує, що зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування конституює пріоритетне завдання державної політики у контексті подолання структурних дисбалансів, зумовлених системним скороченням дохідної бази місцевих бюджетів внаслідок економічної рецесії та руйнування продуктивних сил, експоненційним зростанням видатків на оборону та соціальний захист, а також істотним обмеженням доступу до капітальних ресурсів та кредитних інструментів.

Бюджетна децентралізація в контексті зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування має розглядатися як комплексний інституційний інструмент, що передбачає системну передачу бюджетних повноважень та фінансових ресурсів від центральних органів влади на місцевий рівень з метою забезпечення фінансової автономії територіальних громад. Концептуальна сутність бюджетної децентралізації полягає у створенні інституційних умов для ефективного управління територіальними фінансами через розширення дохідної бази місцевих бюджетів, делегування повноважень щодо формування та виконання бюджетних програм, а також надання органам місцевого самоврядування права самостійно визначати пріоритети бюджетних видатків відповідно до потреб територіальних громад. Така інтерпретація бюджетної децентралізації відображає її багатовимірний характер як інструменту не лише фінансового, але й інституційного зміцнення місцевого самоврядування, що забезпечує підвищення якості публічних послуг, стимулювання локального економічного розвитку та формування стійкої фінансової основи для сталого розвитку територій.

Концептуальний аналіз механізмів формування та використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування виявив необхідність

системної трансформації існуючої моделі бюджетного забезпечення. Обґрунтовано доцільність радикального розширення фіскальної автономії органів місцевого самоврядування через диверсифікацію переліку місцевих податків і зборів, імплементацію розширених фіскальних повноважень та оптимізацію вертикального розподілу загальнодержавних податкових надходжень між різними рівнями бюджетної системи. Паралельно актуалізується фундаментальна структурна реорганізація видаткових зобов'язань місцевих бюджетів, підвищення ефективності алокації обмежених фінансових ресурсів та запровадження інноваційних технологічних рішень у сфері надання публічних послуг.

Систематизація ключових детермінант впливу військового стану на фінансові ресурси місцевого самоврядування за критерієм походження дозволила ідентифікувати дві основні групи факторів. До ендегенних детермінант, що формуються безпосередньо в межах територіальних громад, належать: системне скорочення дохідної бази місцевих бюджетів внаслідок припинення діяльності підприємств та зниження податкоспроможності населення; експоненційне зростання видатків на соціальний захист населення, включаючи підтримку внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від військових дій; масштабне руйнування економічної інфраструктури, що призводить до скорочення виробничого потенціалу територій; інтенсивне переміщення населення, що змінює демографічну структуру громад та впливає на обсяги бюджетних потреб. Екзогенні детермінанти формуються поза межами територіальних громад та включають: фундаментальну трансформацію системи міжбюджетних відносин через перерозподіл фінансових ресурсів на користь оборонних потреб; загальноекономічну макронестабільність, що проявляється через інфляційні процеси, девальвацію національної валюти та скорочення ВВП; адаптацію нормативно-правового забезпечення функціонування місцевих фінансів до умов воєнного стану; активізацію процесів залучення міжнародної фінансової допомоги через грантові кошти та технічну підтримку міжнародних донорських організацій.

Стратегічним вектором зміцнення фінансової спроможності територіальних громад ідентифіковано розробку та імплементацію інтегрованих стратегій місцевого розвитку, які ґрунтуються на комплексному врахуванні локальних соціально-економічних, демографічних та географічних особливостей і детермінують науково обґрунтовані пріоритетні напрями капіталовкладень. Критичного значення набуває інтенсифікація багатовекторного міжнародного співробітництва з провідними фінансовими інституціями та донорськими організаціями з метою мобілізації додаткових інвестиційних ресурсів для розвитку територіальних громад.

Фундаментальною передумовою ефективного функціонування системи місцевих фінансів є забезпечення максимальної транспарентності та підзвітності бюджетного процесу через активізацію широкої громадської участі, зокрема впровадження комплексних механізмів партисипативного бюджетування, що сприятиме оптимізації використання фінансових ресурсів та суттєвому підвищенню суспільної довіри до органів місцевого самоврядування.

Концептуалізація теоретичних засад адаптації механізмів бюджетної децентралізації до кризових умов розкриває їх сутність як інституційної основи підвищення стійкості та адаптивності територіальних громад в умовах військового стану. Адаптивні механізми бюджетної децентралізації характеризуються гнучкістю інституційних форм, здатністю до оперативного реагування на кризові виклики та забезпеченням безперервності фінансування критично важливих функцій місцевого самоврядування через оптимізацію фінансового менеджменту та активізацію міжмуніципального співробітництва. На основі проведеного дослідження запропоновано комплекс заходів зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах війни, структурований за трьома взаємопов'язаними блоками. Фінансово-мобілізаційний блок передбачає диверсифікацію дохідних джерел через розширення переліку місцевих податків і зборів, оптимізацію використання комунального майна, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, а також активізацію залучення міжнародної технічної та фінансової допомоги від донорських організацій. Управлінсько-контрольний блок охоплює удосконалення системи фінансового планування через впровадження середньострокового бюджетного прогнозування, оптимізацію структури бюджетних видатків відповідно до пріоритетних потреб громад, посилення внутрішнього та зовнішнього аудиту використання бюджетних коштів, а також підвищення транспарентності бюджетного процесу. Координаційно-інтеграційний блок включає активізацію міжмуніципального співробітництва для спільного вирішення соціально-економічних проблем, впровадження механізмів горизонтального фінансового вирівнювання між громадами різного рівня розвитку, а також координацію зусиль у сфері залучення інвестицій та реалізації інфраструктурних проєктів.

На основі проведеного комплексного дослідження обґрунтовано науково-методичну систему практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах військового стану та економічної нестабільності:

1) Методологічні засади комплексного діагностування фінансового стану територіальних громад. Для зміцнення фінансової спроможності територіальних громад необхідно розробити та впровадити комплекс практичних рекомендацій. Першим кроком у цьому напрямі має стати ґрунтовне оцінювання фінансового стану громад, що дозволить визначити основні ризики та слабкі місця у формуванні та використанні фінансових ресурсів на місцевому рівні.

Оцінювання фінансового стану громад повинно базуватися на аналізі ключових показників, таких як доходи та видатки місцевого бюджету, рівень дотаційності, обсяг місцевого боргу, структура податкових і неподаткових надходжень тощо. Важливо також врахувати специфіку кожної громади, її демографічні, соціально-економічні та географічні особливості.

За результатами оцінювання доцільно розробити індивідуальні профілі фінансової спроможності для кожної територіальної громади. Ці профілі мають містити інформацію про поточний фінансовий стан, основні виклики та можливості для розвитку, а також рекомендації щодо підвищення ефективності управління місцевими фінансами.

Особливу увагу слід приділити виявленню потенційних ризиків, які можуть негативно вплинути на фінансову стійкість громад. До таких ризиків можна віднести залежність від трансфертів з державного бюджету, низький рівень диверсифікації доходів, значну частку захищених статей видатків, обмежені можливості для залучення інвестицій тощо.

Визначення слабких місць у фінансовому забезпеченні громад дозволить розробити цільові заходи для їх усунення. Зокрема, може йтися про оптимізацію структури видатків, пошук додаткових джерел наповнення бюджету, підвищення ефективності використання комунального майна, стимулювання розвитку місцевого бізнесу та залучення інвестицій.

Результати оцінювання фінансового стану громад мають стати основою для розробки середньострокових стратегій управління місцевими фінансами. Ці стратегії повинні визначати пріоритетні напрями бюджетної політики, шляхи оптимізації доходів і видатків, механізми фінансового вирівнювання та міжбюджетних відносин.

Таким чином, оцінювання фінансового стану територіальних громад є необхідною передумовою для зміцнення їх фінансової спроможності. Воно дозволяє виявити ключові проблеми та ризики, визначити пріоритети для фінансового оздоровлення та розвитку. Результати оцінювання мають лягти в основу стратегічного планування та ухвалення управлінських рішень на місцевому рівні.

2) Концептуальні засади середньострокового бюджетного прогнозування в кризових умовах. Обґрунтовано необхідність імплементації науково-обґрунтованої системи середньострокового прогнозування доходів і видатків місцевих бюджетів з урахуванням специфіки кризових умов та воєнного стану. Прогностична модель має базуватися на застосуванні комплексного сценарного підходу з використанням економетричних методів, що передбачає аналіз макроекономічних індикаторів (динаміка ВВП, інфляційні процеси, валютний курс, стан ринку праці), врахування потенційних змін у податковому законодавстві та системі міжбюджетних трансфертів. Методологія має забезпечувати розробку альтернативних сценаріїв розвитку подій від оптимістичного до песимістичного з відповідними стратегіями адаптації. Прогностичний горизонт має становити 3-5 років з можливістю адаптивного коригування через систему безперервного моніторингу та оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища.

3) Впровадження дієвих механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій у воєнних умовах. Впровадження дієвих механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій є особливо актуальним завданням в умовах війни. Військові дії загострюють існуючі диспропорції у розвитку регіонів та посилюють фінансову нерівність між громадами. Тому важливо розробити ефективні інструменти, які дозволять забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів та підтримати громади, що опинилися у скрутному становищі.

Одним із ключових механізмів фінансового вирівнювання є система міжбюджетних трансфертів. В умовах війни доцільно переглянути формулу розподілу базової дотації та субвенцій з державного бюджету, щоб врахувати

додаткові потреби громад, які постраждали від військових дій. Зокрема, можна передбачити спеціальні трансферти на відновлення критичної інфраструктури, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримку місцевого бізнесу тощо.

Водночас слід удосконалити механізми горизонтального вирівнювання, які передбачають перерозподіл фінансових ресурсів між громадами на основі їх податкоспроможності. В умовах кризи важливо забезпечити, щоб громади з вищим економічним потенціалом робили більший внесок у підтримку депресивних територій. Для цього можна запровадити прогресивну шкалу відрахувань до фондів фінансового вирівнювання залежно від рівня доходів громад.

Окрім трансфертів та горизонтального вирівнювання, необхідно розробити цільові програми підтримки депресивних територій. Такі програми мають бути спрямовані на стимулювання економічної активності, залучення інвестицій, створення нових робочих місць. Зокрема, можна передбачити надання податкових пільг та преференцій для бізнесу, який працює у депресивних регіонах, а також для інвесторів, які готові вкладати кошти у розвиток цих територій.

Важливо також забезпечити цільове спрямування коштів на реалізацію інфраструктурних проектів у депресивних громадах. Йдеться про будівництво та ремонт доріг, мостів, систем водопостачання та водовідведення, енергетичних мереж тощо. Такі інвестиції не лише покращать якість життя населення, але й створять передумови для економічного зростання у майбутньому.

При розробці механізмів підтримки депресивних територій необхідно враховувати специфіку кожного регіону та громади. Для цього доцільно провести ґрунтовний аналіз соціально-економічної ситуації на місцях, визначити ключові проблеми та потенційні точки зростання. На основі цього аналізу можна розробити індивідуальні плани розвитку для кожної депресивної території.

Ефективність механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій значною мірою залежить від якості їх імплементації. Тому важливо забезпечити прозорість та підзвітність у використанні бюджетних коштів, налагодити систему моніторингу та оцінки результатів, а також залучити громадськість до контролю за реалізацією відповідних програм.

Таким чином, впровадження дієвих механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій є необхідною умовою для забезпечення стійкості та згуртованості країни в умовах війни. Це дозволить зменшити регіональні диспропорції, підтримати громади, які опинилися у скрутному становищі, а також закласти фундамент для посткризового відновлення та розвитку. Водночас, реалізація цих механізмів вимагає політичної волі, ефективної координації зусиль центральної та місцевої влади, а також залучення усіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень.

4) Налагодження ефективної системи фінансового контролю та аудиту. Налагодження ефективної системи фінансового контролю та аудиту

використання бюджетних коштів є одним із ключових завдань у контексті зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. В умовах обмежених фінансових ресурсів та підвищених ризиків, пов'язаних з військовими діями, забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності використання бюджетних коштів набуває особливого значення.

Для цього необхідно розробити чіткі правила та процедури здійснення фінансового контролю на всіх етапах бюджетного процесу - від планування до звітування. Ці правила мають бути закріплені у відповідних нормативно-правових актах та методичних рекомендаціях, а також доведені до відома усіх учасників бюджетного процесу.

Важливо забезпечити функціонування незалежного та професійного органу державного фінансового контролю, який би здійснював регулярні перевірки законності, ефективності та цільового використання бюджетних коштів. Таким органом може бути Державна аудиторська служба України або її територіальні підрозділи.

Водночас слід посилити роль внутрішнього аудиту в органах місцевого самоврядування. Внутрішні аудитори мають проводити оцінку ефективності системи внутрішнього контролю, виявляти потенційні ризики та надавати рекомендації щодо удосконалення управління фінансовими ресурсами. Для цього необхідно забезпечити належну інституційну та функціональну незалежність підрозділів внутрішнього аудиту.

Окрему увагу слід приділити посиленню громадського контролю за використанням бюджетних коштів. Громадськість має отримати доступ до інформації про планові та фактичні показники місцевих бюджетів, результати аудиторських перевірок, а також можливість надавати свої зауваження та пропозиції. Для цього можна використовувати різні інструменти, такі як громадські слухання, електронні петиції, бюджетні регламенти тощо.

В умовах військових дій важливо також забезпечити посилений контроль за використанням коштів, спрямованих на підтримку постраждалих громад, відновлення інфраструктури, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам тощо. Для цього можна створити спеціальні моніторингові групи за участю представників місцевої влади, громадськості, волонтерських організацій.

Ефективність системи фінансового контролю та аудиту значною мірою залежить від наявності сучасних інформаційних технологій та автоматизованих систем управління. Тому необхідно забезпечити впровадження електронних систем обліку, звітності, моніторингу використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Це дозволить підвищити прозорість бюджетного процесу та спростити процедури контролю.

Таким чином, налагодження ефективної системи фінансового контролю та аудиту є невід'ємною складовою зміцнення фінансової спроможності територіальних громад в умовах війни. Це вимагає комплексного підходу, який включає удосконалення нормативно-правової бази, посилення інституційної спроможності контролюючих органів, залучення громадськості та впровадження сучасних інформаційних технологій. Лише за таких умов можна забезпечити ефективне, прозоре та підзвітне використання обмежених

фінансових ресурсів громад в інтересах їх розвитку та добробуту місцевого населення.

Особлива увага приділяється концептуалізації теоретичних засад адаптивного фінансового менеджменту в умовах кризи, який являє собою інтегровану систему управлінських процесів, спрямованих на оптимізацію мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів територіальних громад в умовах високої невизначеності, ресурсних обмежень та динамічно змінюваних зовнішніх викликів. Адаптивний фінансовий менеджмент характеризується гнучкістю стратегічного планування через впровадження сценарного підходу до прогнозування бюджетних параметрів, оперативністю тактичного реагування на кризові ситуації шляхом перерозподілу бюджетних асигнувань між пріоритетними напрямками, диверсифікацією джерел фінансування через активізацію залучення міжнародної технічної допомоги, грантових коштів та альтернативних інвестиційних інструментів, а також застосуванням превентивних механізмів ризик-менеджменту для мінімізації потенційних фінансових втрат. Методологічну основу адаптивного фінансового менеджменту становлять принципи безперервного моніторингу фінансових показників через систему раннього попередження про загрози бюджетної стійкості, проактивного управління ліквідністю для забезпечення фінансування критично важливих видатків, стратегічного резервування фінансових ресурсів для подолання непередбачуваних кризових явищ, та інноваційної оптимізації видаткових зобов'язань через впровадження цифрових технологій у сферу надання публічних послуг. Розробці методологічного інструментарію оцінювання фінансового стану громад та обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо впровадження дієвих механізмів фінансового вирівнювання, посилення прозорості бюджетного процесу та активізації міжмуніципального співробітництва як каталізаторів зміцнення фінансової стійкості місцевого самоврядування в умовах військових дій та економічної нестабільності.

Висновки. Проведене дослідження теоретико-методологічних засад бюджетної децентралізації як інструменту зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування дозволило сформулювати концептуально важливі висновки та узагальнення, що розкривають складну природу функціонування місцевих фінансів в умовах військового стану та системних трансформацій. Бюджетна децентралізація в сучасних кризових умовах набуває якісно нових характеристик як комплексний інституційний механізм забезпечення фінансової автономії територіальних громад через розширення їх бюджетних повноважень, диверсифікацію дохідної бази та оптимізацію міжбюджетних відносин.

Дослідження засвідчило критичну необхідність системної трансформації існуючої моделі бюджетного забезпечення місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Військові дії спричинили масштабні руйнування інфраструктури, економічний спад, зростання соціальних видатків та скорочення дохідної бази місцевих бюджетів, що актуалізує потребу радикального розширення фіскальної автономії органів місцевого самоврядування та структурної реорганізації видаткових зобов'язань місцевих

бюджетів. Концептуальний аналіз механізмів формування та використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування виявив доцільність диверсифікації переліку місцевих податків і зборів, імплементації розширених фіскальних повноважень та оптимізації вертикального розподілу загальнодержавних податкових надходжень між різними рівнями бюджетної системи.

Стратегічним вектором зміцнення фінансової спроможності територіальних громад ідентифіковано розробку та імплементацію інтегрованих стратегій місцевого розвитку, які ґрунтуються на комплексному врахуванні локальних соціально-економічних, демографічних та географічних особливостей. Критичного значення набуває інтенсифікація багатовекторного міжнародного співробітництва з провідними фінансовими інституціями та донорськими організаціями з метою мобілізації додаткових інвестиційних ресурсів для розвитку територіальних громад. Фундаментальною передумовою ефективного функціонування системи місцевих фінансів є забезпечення максимальної транспарентності та підзвітності бюджетного процесу через активізацію широкої громадської участі, зокрема впровадження комплексних механізмів партисипативного бюджетування.

Розроблено науково-методичну систему практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової спроможності територіальних громад, що включає методологічні засади комплексного діагностування фінансового стану через аналіз ключових показників доходів і видатків місцевого бюджету, рівня дотаційності та структури податкових надходжень. Обґрунтовано необхідність імплементації науково-обґрунтованої системи середньострокового прогнозування доходів і видатків місцевих бюджетів з урахуванням специфіки кризових умов та воєнного стану на основі застосування комплексного сценарного підходу з використанням економетричних методів. Особливої актуальності набуває впровадження дієвих механізмів фінансового вирівнювання та підтримки депресивних територій через перегляд формули розподілу базової дотації та субвенцій з державного бюджету для врахування додаткових потреб громад, які постраждали від військових дій. Критично важливим є налагодження ефективної системи фінансового контролю та аудиту використання бюджетних коштів через розробку чітких правил та процедур здійснення фінансового контролю на всіх етапах бюджетного процесу від планування до звітування.

Теоретична значущість проведеного дослідження полягає у суттєвому розвитку понятійно-категоріального апарату теорії фінансової спроможності місцевого самоврядування та систематизації детермінант впливу кризових явищ на місцеві фінанси, що створює теоретичну основу для подальших фундаментальних та прикладних досліджень у сфері місцевих фінансів. Практична цінність отриманих результатів визначається широкими можливостями їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні науково обґрунтованої бюджетної політики, розробці стратегій місцевого розвитку та впровадженні дієвих механізмів фінансового забезпечення територіальних громад в умовах воєнного стану

та економічної нестабільності. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розробкою економіко-математичного інструментарію кількісної оцінки фінансової спроможності територіальних громад, дослідженням трансформаційного впливу цифровізації на механізми бюджетного планування та управління, обґрунтуванням інноваційних моделей міжмуніципального співробітництва у сфері фінансів та комплексним вивченням особливостей посткризового відновлення фінансового потенціалу місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції та забезпечення сталого розвитку територій.

1. Волохова І. С. Вектори поглиблення фінансової децентралізації в Україні. *Економіка України*. 2024. № 1. С. 48–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.01.048>
2. Кошчурбенко Г. М., Маринов М. Analysis of the state of local budgets in the process of financial decentralization in Ukraine. *Приазовський економічний вісник*. 2020. № 5 (22). С. 148–152. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-5-25>
3. Коляда Т. А., Альохіна О. М. Особливості забезпечення фінансової спроможності територіальних громад України у воєнний час. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2024. № 13. С. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-03>
4. Губа М. І. Чинники використання механізмів співробітництва територіальних громад. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 3 (17). С. 13–26. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3\(17\)-13-26](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3(17)-13-26)
5. Фіскальна децентралізація й місцеві фінанси в Україні та країнах-членах ЄС / А. А. Вдовічен та ін. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3 (56). С. 86–96. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.56.2024.4390>
6. Нижник О. М. Об'єднання громад в умовах реформи децентралізації: основні наслідки та подальші кроки. *Public Administration and Regional Development*. 2020. № 10. С. 1198–1222. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.10>
7. Серьогіна С. Г. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану та відбудови України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2023. № 45. С. 106–122. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-45-106>
8. Цимбалюк І. О., Смалюх В. В., Колісниченко О. В. Analytical evaluation of local budget revenue structure under the conditions of financial decentralization. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 2 (69). С. 95–102. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.095
9. Загірняк Д. М., Глухова В. І., Кравченко Х. В. Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад. *Economy and Society*. 2023. № 53. С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-74>
10. Децентралізація : офіційний вебсайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/>
11. Місцеві бюджети. Open Budget : вебсайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=0753300000>

1. Volokhova, I. S. (2024). Vektory pohlyblennia finansovoi detsentralizatsii v Ukraini [Vectors of deepening financial decentralization in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 48–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.01.048>

2. Kotsiurubenko, H. M., & Marynov, M. (2020). Analysis of the state of local budgets in the process of financial decentralization in Ukraine. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, 5(22), 148–152. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-5-25>

3. Koliada, T. A., & Alokhhina, O. M. (2024). Osoblyvosti zabezpechennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad Ukrainy u voiennyi chas [Features of ensuring financial capacity of territorial communities of Ukraine during wartime]. *Problemy suchasnykh transformatsii*. Seriya: ekonomika ta upravlinnia, 13, 29–35. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-03>

4. Huba, M. I. (2023). Chynnyky vykorystannia mekhanizmv spivrobitnytstva terytorialnykh hromad [Factors of using mechanisms of territorial communities cooperation]. *Naukovi innovatsii ta передові технології*, 3(17), 13–26. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3\(17\)-13-26](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3(17)-13-26)

5. Vdovichen, A. A., et al. (2024). Fiskalna detsentralizatsiia y mistsevi finansy v ukraini ta krainakh-chlenakh yes [Fiscal decentralization and local finances in Ukraine and EU member countries]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(56), 86–96. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4390>
6. Nyzhnyk, O. M. (2020). Obiednannia hromad v umovakh reformy detsentralizatsii: osnovni naslidky ta podalshi kroky [Community consolidation under decentralization reform: main consequences and further steps]. *Public Administration and Regional Development*, 10, 1198–1222. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.10>
7. Serohina, S. H. (2023). Mistseve samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu ta vidbudovy Ukrainy [Local self-government under martial law and reconstruction of Ukraine]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, 45, 106–122. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-45-106>
8. Tsymbaliuk, I. O., Smaliukh, V. V., & Kolisnychenko, O. V. (2021). Analytical evaluation of local budget revenue structure under the conditions of financial decentralization. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 2(69), 95–102. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.095
9. Zahirniak, D. M., Hlukhova, V. I., & Kravchenko, Kh. V. (2023). Tendentsii formuvannia biudzhetykh resursiv terytorialnykh hromad [Trends in the formation of budgetary resources of territorial communities]. *Economy and Society*, 53, 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-74>
10. Detsentralizatsiia [Decentralization]. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/>
11. Mistsevi biudzhety [Local budgets]. Open Budget. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=0753300000>